

*Стащук О.В.,**к.е.н., доцент кафедри фінансів та кредиту,**Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки**Мартинюк Р.Ф.,**студент факультету економіки та управління,**Східноєвропейський національний університету імені Лесі Українки**Михайлович П.П.,**студент факультету економіки та управління,**Східноєвропейський національний університету імені Лесі Українки*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ЯК ЗАСТАВИ КРЕДИТУ

Анотація. У статті авторами досліджено особливості використання нематеріальних активів як застави за позиковими фінансовими ресурсами. Метою дослідження є систематизація методів оцінки нематеріальних активів як предмета застави, а також ідентифікація особливостей оцінювання нематеріальних активів у ломбардах. Авторами сформульовано основні чинники, що впливають на складність оцінки рівня ліквідності нематеріальних активів як предмета застави, а також виокремлено та охарактеризовано основні етапи оцінювання нематеріальних активів. Визначено, що найбільш поширеними методами оцінки нематеріальних активів є метод, орієнтований на ринкову ціну; метод, орієнтований на витрати; метод, орієнтований на доходи від використання активу. Визначено основні переваги та недоліки використання таких методів на практиці.

Ключові слова: нематеріальні активи, застава (забезпечення), кредит, залучений капітал, застава вартість, позика (ломбарду).

Постановка проблеми. Сучасні ринкові умови зумовлюють появу і розвиток інноваційного підприємництва, тому нематеріальні активи (далі – НМА) набувають все більш важливого значення. Досить поширеним є явище створення нових підприємств із переважною часткою НМА у статутному капіталі, що зумовлює необхідність достовірного визначення ринкової вартості НМА. Згідно з Законом України «Про заставу» НМА може виконувати роль забезпечення за кредитом. Оскільки підприємство для диверсифікації своєї діяльності використовує залучений капітал, то одним із видів забезпечення кредиту можуть виступати НМА. Оцінка заставної вартості НМА є методично складною і дорогою процедурою, що й актуалізує наше дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питання оцінки НМА присвячені праці таких відомих вітчизняних науковців, як Ф.Ф. Бутинець, Б.І. Валуєв, Г.Г. Кірейцев, М.В. Кужельний, В.В. Сопко, В.О. Шевчук.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявні дослідження, невирішеними залишаються проблеми та особливості використання НМА як застави за кредитом.

Мета статті полягає у систематизації підходів до розуміння поняття «нематеріальні активи підприємства», виявленні особливостей їх використання як застави за кредит, а також відображенні переваг та недоліків основних методів оцінки НМА як предмета застави за позичковим капіталом.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- систематизувати методи оцінки НМА як предмета застави;
- розглянути та проаналізувати особливості оцінки НМА у ломбардах.

Виклад основного матеріалу дослідження. В процесі функціонування підприємства виникає необхідність використання залученого капіталу. Використання такої форми фінансування підприємства дає йому змогу більш ефективно організувати свою фінансово-господарську діяльність та забезпечувати ефективний рух грошових коштів. Формування фінансових ресурсів підприємства за рахунок кредитування банківськими установами здійснюється на основі таких принципів, як принцип платності, принцип поверненості, принцип строковості, принцип забезпеченості, принцип цільового використання. Одним із найбільш важливих для банківської установи є принцип забезпеченості, оскільки саме він дає змогу кредитору застрахувати свої інтереси та уберегтися від неповернення кредиту позичальником внаслідок ймовірної неплатоспроможності останнього.

Залучений капітал суб'єкта підприємницької діяльності набуває таких видів:

1) кредит, тобто економічні відносини між позичальником і позикодавцем щодо повернення позиченої вартості з відсотками;

2) позика, тобто мобілізація високоліквідних активів шляхом забезпечення позиченої вартості менш ліквідними активами; первісним видом забезпечення позики є застава.

Застава (забезпечення) – це матеріальні активи та НМА, що передаються на тимчасове зберігання позикодавцю як гарантування повернення. Особливістю використання застави як кредитного забезпечення є те, що кредитор у разі несплати боржником своїх кредитних зобов'язань має право одержати задоволення з вартості заставленого майна переважно перед іншими кредиторами.

В процесі надання кредиту під заставу нематеріальних активів банківська установа повинна врахувати такі чинники:

- власність активів (заставадавець повинен володіти предметом застави на правах власності або мати право господарського володіння чи оперативного управління предметом застави, що повинно бути підтверджено відповідними документами);

– можливість використання нематеріальних активів як застави (заставні нематеріальні активи не повинні бути заставлені за раніше невиконаними зобов'язаннями);

– оцінка нематеріальних активів (на предмет застави повинна бути встановлена ціна, яка має бути документально підтверджена);

– ліквідність активів (предмет застави повинен мати якнайвищий ступінь ліквідності, що дасть змогу кредитору в короткі часові терміни його у разі неплатоспроможності позичальника).

Поняття НМА охоплює усе те, що немає матеріальної форми, але може бути ідентифіковане (відокремлене від підприємства) та утримується з метою використання більше одного року (одного операційного циклу) для операційної або іншої діяльності чи надання в оренду іншим особам.

Використання значного обсягу залученого капіталу зумовлює необхідність гарантування повернення залучених коштів. Згідно з Законом України «Про заставу» предметом застави під банківську позику можуть бути матеріальні активи та НМА [1].

Відповідно до Національного положення (стандарту) обліку № 8 «Нематеріальні активи» нематеріальними активами є немонетарні активи, які не мають матеріальної форми та можуть бути ідентифікованими. Усі нематеріальні активи підприємства поділяють за такими групами:

– права користування природними ресурсами (право користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище тощо);

– права користування майном (право користування земельною ділянкою відповідно до земельного законодавства, право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо);

– права на комерційні позначення (права на торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо);

– права на об'єкти промислової власності (право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи

тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, зокрема ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції, тощо);

– авторське право та суміжні з ним права (право на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми, програми для електронно-обчислювальних машин, компіляції даних (бази даних), виконання, фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення тощо);

– інші нематеріальні активи (право на провадження діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо) [9].

Згідно з Міжнародними стандартами обліку нематеріальними активами є інтереси, що містяться в нематеріальних об'єктах (навичках менеджменту та маркетингу, кредитних рейтингах, гудволі та різноманітних юридичних правах) або інструментах (товарних знаках, авторських правах, франшизах, патентах, контрактах).

О.Б. Зайківський та В.І. Комаров стверджують, що нематеріальні активи – це немонетарні активи, які не мають матеріальної форми, сутність яких полягає в праві власності на об'єкти інтелектуальної власності, а також інші аналогічні права, визнані в порядку, встановленому відповідним законодавством, об'єктом права власності особи, можуть бути ідентифіковані (ототожені) і утримуються підприємством з метою використання протягом періоду більше одного року (або одного операційного циклу, якщо він більше року) для виробництва, торгівлі та в адміністративних цілях або надання в оренду іншим особам [10, с. 14].

Згідно з Податковим кодексом України нематеріальні активи – право власності на результати інтелектуальної діяльності, зокрема промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані об'єктом права власності (інтелектуальної власності), право користування майном та майновими правами платника податку в установленому законодавством порядку, зокрема набуті в установленому законодавством порядку права користування природними ресурсами, майном та майновими правами [11].

Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку нематеріальних активів пропонують таке визначення нематеріальних

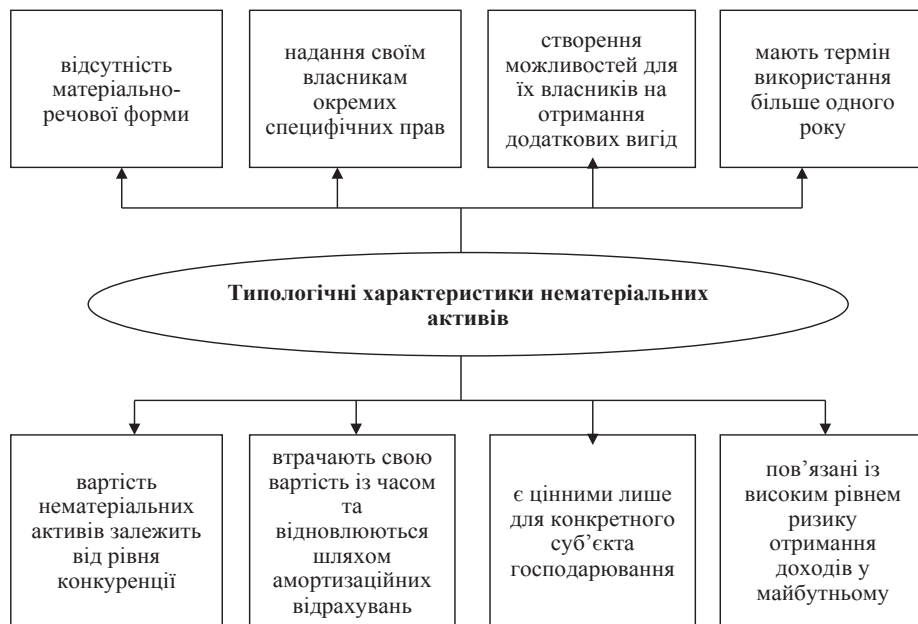

Рис. 1. Типологічні характеристики нематеріальних активів як предмета застави

Джерело: систематизовано авторами на основі [2; 3; 9]

активів: «Нематеріальними активами вважаються немонетарні активи, які не мають матеріальної форми та можуть бути ідентифіковані (незалежно від строку їх корисного використання (експлуатації)» [12].

Як бачимо, вітчизняне законодавство відображає різні підходи до розуміння поняття «нематеріальні активи підприємства». Така ситуація ускладнює процес їх оцінки, ідентифікації, а також використання як застави за кредитом.

На нашу думку, процес передачі НМА у заставу є недостатньо висвітленим в законодавчих актах. Заставлення НМА відбувається шляхом передачі прав власності на нього кредитором. Проте складність використання НМА як застави полягає у визначенні первісної вартості активу, а також визначенні зміни ринкової вартості в майбутньому. На наш погляд, важливим аспектом, що ускладнює оцінку первісної вартості, є складність відслідковування коливань реальної вартості НМА протягом терміну корисного використання.

Низький рівень використання НМА як застави за кредит зумовлений їх нестійкою ліквідністю. Заставою може бути лише той НМА, який досить є комерціалізованим, а також приносить дохід. Свідченням наявності у власності НМА можуть виступати патенти, свідоцтва, ліцензійні договори, договори замовлення на створення об'єктів інтелектуальної власності, контракти або авторські ліцензійні договори тощо, що представлені об'єктами обліку: письмовий і (або) образотворчий опис, креслення, схеми, зразки продукції, дискети, CD/DVD-ROM, аудіо- та відеокасети, вінчестери EOM, флеш-носії та інші носії об'єктів інтелектуальної власності [2].

Складність оцінки ліквідності НМА зумовлена такими чинниками:

- 1) різноманітністю об'єктів інтелектуальної власності, кожен з яких, згідно з законом, повинен бути оригінальним [3];
- 2) різні джерела надходження НМА на підприємство;
- 3) різні сфери використання НМА на підприємстві;
- 4) результати вартісної оцінки мають виключно ймовірнісний характер.

Оцінка вартості НМА є багатоетапним процесом, який повинен виконуватись у чітко визначеній послідовності.

Як було з'ясовано, визначення методу оцінки НМА поряд з визначенням виду вартості є важливим аспектом оцінки. Поширеними є три методи розрахунку балансової вартості НМА.

Метод, орієнтований на ринкову ціну, базується на максимально можливій ринковій вартості НМА, яка може бути

досяжною на ринку. Ми вважаємо, що проблема цього методу полягає в тому, що НМА часто є унікальним на ринку, а його ціна – невідомою. Проблематичним також є отримання інформації про самостійно розроблене програмне забезпечення і бази даних, що мають суттєвий попит. З цієї причини цей метод не може бути використаний в чистій формі.

Наступним методом є орієнтація на витрати. Цей метод базується на аналізі витрат виробництва і (або) відновлення оцінюваного НМА. На нашу думку, перевага цього методу полягає в тому, що дані про витрати, як правило, наявні на підприємстві, з іншого боку, витрати часто можуть не бути об'єктивно ідентифіковані. Це унеможливує використання цього методу у чистому вигляді.

Іншим методом, що використовується, є дослідження доходів від використання активу. Під час використання цього методу розраховується вартість фінансової вигоди, яка може бути віднесена до цього активу. За цього методу наявні різноманітні підходи, за допомогою яких визначаються фінансові вигоди. Один із методів, який часто використовується на практиці, – це метод «цінової аналогії», під час використання якого розраховуються витрати, які підприємство повинно вкласти в ціну, щоб цей НМА був рентабельним. Як бачимо, цей метод, як і згадані вище, має перелік переваг і недоліків; з одного боку, інформація про доходи є завжди наявною на підприємстві (звіт про фінансові результати ф. 2), з іншого боку, є надзвичайно складним ідентифікувати доходи саме цього активу [6].

Як показало дослідження, для оцінки НМА, як предмета застави, найчастіше використовуються такі методи із вище названих:

- метод ринкової вартості;
- метод, орієнтований на доходи.

Метод орієнтації на витрати не так часто використовується, оскільки зацікавленість кредитора полягає більше у дохідній стороні активу, ніж у його собівартості.

Окрім банків на фінансовому ринку, як фінансові посередники функціонують також так звані парабанки. Одним із представників фінансових посередників є ломбарди. Вони надають позики під заставу рухомого, нерухомого майна та нематеріальних активів.

Особливістю отримання позики у ломбарді є її оперативність, що обумовлює необхідність у високій ліквідності заставних активів. Позика ломбарду має низку відмінностей від інших видів кредитів.

Зокрема, як метод визначення вартості застави в ломбарді використовується ціна негайної реалізації активу. Покриття

Таблиця 1

Основні етапи оцінки НМА

Назва етапу	Сутність етапу
Обстеження нематеріальних активів	Перевірка наявності матеріальних носіїв, що є об'єктами обліку.
Правова експертиза	Ідентифікація права на об'єкти інтелектуальної власності (перевірка наявності документів, що підтверджують законне володіння майновими правами (патенти, свідоцтва, ліцензійні договори, договори замовлення на створення об'єктів інтелектуальної власності, контракти або авторські ліцензійні договори тощо).
З'ясування типу вартості, що визначається, і вибір відповідного методу оцінки НМА	Визначення вартості, яка найкраще підходить для оцінки НМА: балансова чи ринкова. Ринкова вартість є основою для визначення заставної вартості.
Формування інформаційної бази для проведення оцінки	Включення до баз даних характеристик об'єктів інтелектуальної власності, інформації про подібні НМА, джерела отримання прибутків від використання об'єктів інтелектуальної власності, інформація про ризики.
Розрахунки вартості нематеріальних активів відповідно до обраних методів	Визначення вартості відповідно до встановленого методу і виду вартості.
Підготовка звіту про оцінку.	Підготовка первинної документації.

Джерело: складено авторами на основі [4; 5]

недостатньої ліквідності активів відбувається шляхом зниження суми позики за незмінності застави.

Наступною відмінністю є термін надання позики, а саме ломбарди надають поточні позики. Натомість банки надають кредити на середньо- та довгострокові терміни.

Також суттєвою відмінністю є ставка відсотку за кредитом, порівняно з банками ломбарди надають кредити за значно вищим відсотком. Суттєві і часті коливання ринкової вартості активів зумовлюють невисоку привабливість НМА як застави. Варто зазначити, що подібна ситуація наявна не тільки в Україні але й в країнах ЄС (Федеративна Республіка Німеччина).

Рис. 2. Поширення різних видів забезпечення у рамках отримання кредитів 2014-2015 рр. у Федеративній Республіці Німеччина

Джерело: складено авторами на основі [7; 8]

Аналізуючи рис. 1, бачимо, що частка використання НМА як застави за кредит у провідних країнах ЄС є досить незначною. На зниження частки цього активу впливають негативні очікування стосовно майбутньої вартості НМА, а також складність оцінки його вартості.

Висновки. Проаналізувавши заставу як економічну категорію також методу її оцінки, можна зробити висновок, що це надзвичайно складний і багатогранний аспект діяльності підприємства. Із проведеного дослідження можемо зробити висновок, що НМА не є часто вживаним предметом застави через складність оцінки його ринкової вартості та високих ризиків втрат для кредитора. Водночас варто відзначити, що оцінка застави нематеріальних активів як форми забезпечення за кредитом використовується насамперед з метою управління кредитним ризиком банківської установи. Проаналізувавши засади роботи ломбардів, виявили досить незначну кількість застав НМА, що зумовлено складністю визначення ціни активу та неможливістю його негайної реалізації.

Література:

1. Про заставу : Закон України від 2 жовтня 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2654-12>.
2. Нематеріальні ресурси підприємства: формування й оцінка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://works.doklad.ru/view/EdQmfxBHDEE/2.html>.
3. Про оцінку майна, майнових прав та професійної оціночної діяльності в Україні : Закон України від 9 вересня 2004 р. № 1992-IV зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2658-14>.
4. Оцінка нематеріальних активів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://studopedia.com.ua/1_16792_otsinka-nematerialnih-aktiviv.html.
5. Оцінка вартості нематеріальних активів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buklib.net/books/33223>.
6. Die Bewertung von immateriellen Vermögensgegenständen [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iww.de/>

[bbp/archiv/bilanzierung-die-bewertung-von-immateriellen-vermoegensgegenstaenden-f33778](http://www.iww.de/bbp/archiv/bilanzierung-die-bewertung-von-immateriellen-vermoegensgegenstaenden-f33778).

7. Immaterielle Vermögenswerte als Sicherheiten bei der Kreditvergabe. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kfw.de/PDF/KfW-Research/Economic-Research/Publikationsarchiv/Mittelstands-und-Strukturpolitik/Mittelständische-Unternehmen/Per-39-Immaterielle-Vermögenswerte-als-Kreditsicherheit.pdf>.
8. Unternehmensbefragung 2015 – KfW [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kfw.de/PDF/Download-Center/Konzernthemen/Research/PDF-Dokumente-Unternehmensbefragung/Unternehmensbefragung-2015.pdf>.
9. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 8 «Нематеріальні активи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://buhgalter911.com/uk/normativnaya-baza/instr-plan-rah/standart-buhgalterskogo/pologhennya-standart-buhgaltersykogo-1021473.html>.
10. Зайківський О.Б. Ідентифікація нематеріальних активів – базис їх бухгалтерського обліку / О.Б. Зайківський, В.І. Комаров // Економіка інтелектуальної власності. – 2008. – № 5. – С. 13–19.
11. Податковий кодекс України від 11 жовтня 2011 р. № 2755–17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua>.
12. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку нематеріальних активів : затверджені Наказом Міністерства фінансів України від 16 листопада 2009 р. № 1327.

Стащук Е.В., Мартынюк Р.Ф., Михайлович П.П. Особенности использования нематериальных активов как заставы кредита

Аннотация. В статье авторами были исследованы особенности использования нематериальных активов как заставы по заемным финансовым ресурсам. Целью исследования является систематизация методов оценки нематериальных активов как предмета заставы, а также идентификация особенностей оценки нематериальных активов в ломбардах. Авторами сформулированы основные факторы, которые влияют на сложность оценки уровня ликвидности нематериальных активов как предмета заставы, а также выделены и охарактеризованы основные этапы оценки нематериальных активов. Определено, что наиболее распространенными методами оценки нематериальных активов являются метод, ориентированный на рыночную цену; метод, ориентированный на расходы; метод, ориентированный на доходы от использования актива. Определены основные преимущества и недостатки использования таких методов на практике.

Ключевые слова: нематериальные активы, заставка (обеспечение), кредит, заемный капитал, заставная стоимость, заем (ломбарда).

Stashchuk O.V., Martyniuk R.F., Mykhailovych P.P. Features of using intangible assets as credit security

Summary. The article deals with the peculiarities of using non-material assets as security for borrowed financial resources. The objective of the research is a systematization of the evaluation methods of non-material assets as a loan subject, as well as an identification of non-material assets evaluation peculiarities in pawnshops. The main factors that influence the difficulty of evaluating the non-material assets as a loan subject liquidity level are specified, as well as the main phases of non-material assets evaluation are outlined and defined. It is observed that the most widespread method of non-material assets evaluation is a market value-oriented method; an expenses-oriented method; an asset return oriented method. The main advantages and disadvantages of such methods practically applied are defined.

Keywords: non-material assets, security (provision), credit, employed capital, collateral value, loan (of a pawnshop).